

КРАСНОВ Є. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового права та права
соціального забезпечення
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 349.2

РОЛЬ СУДУ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ

В статті проаналізовано основні наукові концепції щодо судового захисту трудових прав, досліджено юридичну природу та значення судової практики в механізмі захисту трудових прав, визначено структуру права на судовий захист трудових прав.

Ключові слова: трудові права, трудові спори, трудова юстиція, суд, судовий захист, судова практика, структура права.

В статье проанализировано основные научные концепции относительно защиты трудовых прав, исследовано юридическую сущность и значение судебной практики в механизме защиты трудовых прав, определено структуру права на судебную защиту трудовых прав.

Ключевые слова: трудовые права, трудовые споры, трудовая юстиция, суд, судебная защита, судебная практика, структура права.

The article analyzes the basic scientific concepts concerning the protection of labor rights, investigated the nature and meaning of legal jurisprudence in the mechanism of protection of labor rights, determined the structure of the right to judicial protection of labor rights.

Key words: human rights, labor disputes, labor justice, court, judicial protection, judicial practice, structure of law.

Вступ. У ході формування демократичної і соціально-орієнтованої правової держави істотно зростає роль правозахисного механізму стосовно прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності. Охорона прав і законних інтересів людини і громадянина стає найважливішим обов'язком усіх державних органів.

Варто зазначити, що трудові спори протягом останнього часу являються однією із найбільш розповсюджених категорій цивільних справ, що зумовлено прагненням сторін трудового правовідношення належним чином захистити свої права, а також враховуючи той факт, що звернення до суду зазвичай використовується в якості способу захисту порушених прав, оскільки інші форми такого захисту (наприклад, звернення до комісії по трудових спорах) на сьогоднішній день втратили актуальність внаслідок майже повної відсутності вищезазначених комісій на підприємствах, в установах та організаціях.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері забезпечення та реалізації трудових прав, зокрема засобами судового захисту.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження місця та ролі суду як засобу забезпечення трудових прав громадян в сучасних умовах ринкової економіки та реформування трудового законодавства України.

Для досягнення поставленої мети автором проаналізовано основні наукові концепції щодо судового захисту трудових прав, акти чинного законодавства, матеріали судової практики, що склались при вирішенні трудових спорів, а також визначено складові права на судових захист трудових прав.

Питанням судового захисту прав у сфері трудових відносин були присвячені дослідження таких науковців як В.Ф. Антонюк, О.І. Бойко, В.Я. Буряк, В. П. Грибанов, К. М. Гусов, П.Ф. Єлісейкін, А.Г. Жуковський, О.В. Ільницький, М.І. Іншин, І. Г. Козуб, А.М. Колодій, В. В. Лазор, В.Т. Маляренко, С. М. Прилипко, О. Є. Сонін, В. М. Толкунова, Г.І. Чанишева, О. М. Ярошенко та ін., проте суспільні відносини, що виникають у процесі судового захисту трудових прав є досить динамічними, що, в свою чергу, потребує внесення відповідних коректив щодо теоретичних аспектів захисту трудових прав судом.

Результати дослідження. Право на працю є важливою складовою соціально-економічних прав, які закріплені в Конституції України. Право на працю включає в себе можливість заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43 ч. 1) [7, с. 143]., Право на працю є природними, невідчужуваними, невід'ємним правом людини, що не залежить від віку, статі та ін.

Визнаючи важливість права на працю як основи життєдіяльності людини, Конституція України закріплює та гарантує основні трудові права громадян (ст.ст. 43, 44, 45, 46) і встановлює, що основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення, засади регулювання праці і зайнятості визначаються виключно законами України [3].

Законодавство проголошує високий рівень умов праці, встановлює всебічну охорону трудових прав працівників, правовий захист від необгрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи, що є складовою гарантій здійснення права на працю.

За сучасних умов господарювання кількість порушень прав працівників постійно зростає, до того ж найбільша кількість порушень трудового законодавства пов'язана з ненаданням або зменшенням встановлених гарантій і компенсацій, а також з порушенням режиму робочого часу, часу відпочинку та з незаконним звільненням і переведенням на іншу роботу. Досить багато конфліктів та розбіжностей виникає під час застосування ст. 36, ст. 40, ст. 41 КЗпП України тощо. Отже, виникає необхідність дослідження та вивчення особливостей процесу реалізації права на захист трудових прав судом.

Стверджуючи і забезпечуючи права і свободи людини (ст. 3 Конституції України), держава в законодавчому порядку встановлює гарантії здійснення і захисту цих прав, що має важливе значення для їх реалізації. Кожен громадянин може розраховувати на захист із боку держави своїх суб'єктивних прав.

У юридичній літературі під захистом прав звичайно розуміється розв'язання спорів між зацікавленими фізичними, юридичними особами, коли одна зі сторін, що сперечається, вважає, що порушено її права.

Одним із основоположних принципів демократичного суспільства є справедливість, а її забезпеченню й дотриманню у демократичних державах має слугувати судова влада – специфічна гілка державної влади, що чинить правосуддя уповноваженими на те державними органами (судами) шляхом справедливого розв'язання правових конфліктів. Захист прав і свобод громадян – визначальна характеристика судочинства у правовому суспільстві.

Правосуддя забезпечує дотримання прав і свобод громадян та захист їх у випадку порушення, є гарантом законності й порядку у суспільстві. Значення судових органів у сучасних державах полягає ще й у тому, що вони виступають своєрідним регулятором стосунків у суспільстві, яке складається з різних конфліктуючих груп та індивідів з різними інтересами. Система правосуддя має розв'язувати спори, що виникають між окремими громадянами, між групами громадян (асоціаціями, організаціями, об'єднаннями), між окремим громадянином та державою.

Ст. 55 Конституції України проголошує: «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб».

Суд у процесі здійснення функції захисту повинен забезпечити захист усього комплексу соціально-економічних, політичних прав, особистих прав і свобод громадян. Отже судовий захист є найвищою гарантією забезпечення прав і свобод громадян, тому що суд займає визначене положення в системі влади. Право на судовий захист представляється забезпеченою законом можливістю особи звертатися до судової влади для захисту його прав і законних інтересів.

Закріплення в Конституції України права на судовий захист означає, що право громадянина на захист суб'єктивних прав і інтересів може реалізовуватися зверненням не просто до органів держави, а конкретно до суду, а судова система і створена заради захисту суб'єктивних прав і законних інтересів громадян.

Враховуючи, що згідно з ч. 2 ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають в державі, суди не вправі з часу введення Конституції в дію відмовляти фізичним чи юридичним особам у прийнятті до судового розгляду заяв і звернень [5].

Положення ч. 2 ст. 124 Конституції України треба розглядати у системному зв'язку з іншими положеннями Основного Закону України, які передбачають захист судом прав і свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи, встановлюють юридичні гарантії їх реалізації, надаючи можливість кожному захищати права і свободи будь-якими не забороненими законом способами (ч. 5 ст. 55 Конституції України). Тобто кожна особа має право вільно обирати не заборонений законом засіб захисту прав і свобод, зокрема трудових, у тому числі судовий захист.

Право на судовий захист не позбавляє суб'єктів трудових правовідносин можливості досудового врегулювання спорів, оскільки встановлення законом обов'язкового досудового врегулювання спорів обмежує можливість реалізації права на судовий захист [4].

Звернення в суд ще не означає надання самого судового захисту. У процесі розгляду справи суд повинен установити, чи дійсно порушені права заявника і який закон варто застосувати для їхнього захисту. Без установлення юридичних фактів, без застосування законів, що регулюють спірні правовідносини, не може бути судового захисту. Методом реалізації судової влади є розгляд та вирішення справ, підвідомчих органу правосуддя. Вирішити спір – означає надати судовому захисту обґрунтовані вимоги, або захистити від необґрунтованих домагань, і все це на підставі діяльності органа судової влади.

Як правило, наслідком порушення трудових прав найманих працівників є виникнення конфліктних ситуацій на виробництві, які мають негативні наслідки як для роботодавця, так і для працюючих. З огляду на це, вважаємо, що подібні проблеми потребують якнайшвидшого вирішення. Одним зі шляхів розв'язання останніх є судовий розгляд трудових спорів, які з урахуванням місця судів у державі мають вагоме значення для забезпечення захисту суб'єктів суспільних відносин. Так, ще Ш. Монтеск'є пов'язував забезпечення громадянських прав, свобод і безпеки особистості з таким державним устроєм, в основі якого лежить принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу й судову.

Сьогодні, на початку ХХІ ст. Україна, на жаль, належить до числа країн, у яких кількість трудових спорів є надзвичайно великою, а будь-яких тенденцій до їх зменшення майже немає. За роки незалежності загальне число справ у судах за позовами громадян про порушення трудових прав збільшилося в декілька разів. А це говорить про те, що порушення трудового законодавства в Україні мають масовий характер. У той же час судовий захист у даний час характеризується низкою негативних моментів, як-то: низький рівень виконання судових рішень; порушення судами строків розгляду справ;

відсутність реальної незалежності суду; недосконалість процесуального законодавства; не існує єдиної позиції щодо вирішення певних категорій справ; в наявності невинуватдані затримки судових розглядів; правовий нігілізм учасників процесу тощо.

У загальному вигляді право на захист трудових прав, на думку автора, можна визначити як надану уповноваженій особі можливість застосування заходів правоохоронного характеру для відновлення її порушеного права на працю чи соціальний захист.

Можна вирізнити декілька підходів до організації трудової юстиції в зарубіжних країнах. Так, у Франції, ФРН, Іспанії, Польщі, Ізраїлі діють спеціалізовані трудові суди, в Італії й Нідерландах трудові спори розглядають загальні цивільні суди, в США та Канаді трудові спори розглядають спеціальні адміністративні органи. Зарубіжні країни встановлюють різну компетенцію судових установ. Наприклад, у Франції, Італії й Польщі в судах розглядаються тільки індивідуальні трудові спори, у ФРН, Швейцарії та Японії – як індивідуальні, так і колективні трудові спори позовного характеру. У Ізраїлі трудовим судам надана найширша компетенція, яку складають індивідуальні трудові спори, колективні трудові спори про порушення укладеного колективного договору, спори про укладання колективного договору, спори між членами профспілки та профспілкою, між профспілками, об'єднаннями роботодавців. Особливостями розгляду трудових спорів у судах більшості європейських країн є спрямованість дій суду на примирення сторін спору, менш формалізована процедура судочинства, безоплатність трудового процесу, необов'язковість ведення протоколів судових засідань, скорочені строки розгляду трудових справ, необов'язкова участь адвоката в судових засіданнях судів першої інстанції.

Ст. 221 КЗпП України визначає органи, уповноважені розглядати трудові спори. Під останніми слід розуміти розбіжності, що виникають між працівником та роботодавцем, не врегульовані шляхом взаємних переговорів. Проте такі розбіжності можуть потребувати застосування засобів захисту трудових прав, серед форм якого слід виділити судовий захист. Ця форма захисту має істотні переваги у порівнянні з іншими. В першу чергу, здійснення такого захисту спеціально уповноваженим державним органом, виконання рішень якого гарантується можливістю застосування державного примусу. Тому саме ця форма захисту набуває дедалі більшого поширення в умовах численних порушень трудових прав у перехідний період від соціалістичної моделі відносин між працівниками і роботодавцями до нових ринкових умов.

Досліджуючи питання ефективності способів захисту трудових прав, Є. О. Сонін звертає увагу на те, що в чинному на цей час законодавстві про працю не існує жодного прямо встановленого або такого, що прямо впливає, правового припису, що закріплював би способи захисту трудових прав. Зазвичай законодавець обмежується формулюванням певного правового припису, що закріплює те чи інше право учасника трудових правовідносин і вважає своє завдання врегулювання суспільних відносин виконаним повністю [12, с. 176]. Можна вказати, що основними вадами правового регулювання трудових відносин є відсутність чіткого порядку реалізації таких прав та, більше того, не встановленість ефективних способів захисту трудових прав.

У цьому аспекті доцільно погодитись з О. В. Ільницьким, який зазначає, що спосіб захисту трудових прав, що застосовує суд при вирішенні спору є «двосічним мечем», що, з одного боку, дозволяє відновити законність у спірних правовідносинах, досягти позитивного результату з точки зору однієї сторони, а з іншого – цей результат відбувається за рахунок істотного впливу на сферу інтересів процесуального опонента. Як і для будь-якої зброї, основним правилом тут є її розумне та законне застосування [11, с. 214]. Вважаємо, що саме вироблення практики судами є основною умовою однозначного застосування законодавства та сприятиме усуненню прогалин у правовому регулюванні трудових відносин.

Судова практика – це досить об'ємний правовий масив, що вміщує в собі різноманітні як за походженням, так і за юридичною силою акти правосуддя: рішення, поста-

